

*Стеценко Ніна Сергіївна,
кандидат юридичних наук,
асистент кафедри історії держави і права
України та зарубіжних країн
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

ОСОБЛИВОСТІ ТА НАСЛІДКИ ПРИЙНЯТТЯ ПОСТАНОВИ УСТАНОВЧИХ ЗБОРІВ ПРО СКАСУВАННЯ ФЕОДАЛЬНИХ ПОВИННОСТЕЙ (4 СЕРПНЯ 1789 РОКУ)

Цінності та ідеї, народжені Великою буржуазною французькою революцією, стали доленосними не тільки для Франції, а й для багатьох народів Європи. При цьому, саме після французької революції під поняттям «революція» розумівся швидкий переворот у державному й суспільному ладі країни, що супроводжувався, зазвичай, збройним протистоянням, охоплював широкі кола населення і характеризувався переходом політичної влади від одного суспільного класу до іншого. Французька революція визначалася як «французький шлях» удосконалення суспільства, що характеризувалося і законодавчою ліквідацією привілеїв, з подальшим зрівнянням усіх громадян у правах.

В епоху революції становлення буржуазного права та утворення буржуазного законодавства використовувалося французькою буржуазією для послаблення або й руйнування підвалин феодалізму та відображало безперервну боротьбу принципів і інтересів, іноді набуваючи драматичного характеру. Вже

на першому етапі революції (14 липня 1789 - 10 серпня 1792 рр.) Установчі збори, у яких переважали представники ліберального дворянства і великої буржуазії, намагалися провести ряд важливих антифеодальних заходів, у тому числі і щодо регулювання земельних відносин, що відбилися у Постанові Установчих зборів про скасування феодальних повинностей 4 серпня 1789 р. Селяни, у більшості своїй особисто вільні, були спадковими держателями земельних ділянок, за користування якими платили сеньйорам грошовий оброк і несли інші повинності, які у сумі складали 25-30 % вартості землі. У своєму повсякденному житті селянин цілком залежав від сеньйора, без дозволу якого не міг користуватися млином, пресом, а також ловити рибу у річці, полювати тощо. За дозвіл, зрозуміло, треба було платити. Надмірні податки лежали тягарем на плечах третього стану, оскільки духовництво та дворянство були звільнені від них. Метою скликання у 1789 році Генеральних штатів було встановлення нової системи податків, до яких входив і податок на землю, сплата якого передбачалася і першими двома станами – дворянством і духовництвом. Ці стани зустріли цю ідею з великим супротивом.

У першій статті Постанови Установчих зборів 4 серпня 1789 р. містилося положення про повне знищення феодального порядку, яке у подальших статтях піддається значним обмеженням, залишаючи величезні феодальні володіння дворян недоторканими. Норми вказаного документу про відміну феодальних прав були суто декларативними і не містили у собі конкретних заходів, вироблення яких передбачалося згодом. З огляду на перебіг революційних подій, дворянство і духовенство намагалися зупинити селянські антифеодальні настрої, після чого вже було неважко ліквідувати дані селянам обіцянки. Незважаючи на це, економісти, сільськогосподарські товариства, провінційні зібрання почали готувати значний аграрний рух. Вони вважали, що недостатньо перетворити корпоративну земельну власність в індивідуальну, а необхідно розділити маєтки приватних осіб. Подрібнення земель, за їх думкою, являлося соціальною необхідністю з метою збільшити кількість сільських власників.

12 серпня 1789 р. був утворений «Комітет феодальних прав», завданням якого було встановлення відмінностей законних прав від узурпованих і, знищивши останні, зберегти перші. Комітет розділив феодальні і доменіальні права на два класи: 1) особисті права, які накладали обов'язки безпосередньо на особистість (особиста кріпосна залежність, право «мертвої руки» тощо), і 2) реальні права (натуральні повинності і барщина, пічні, мірошницькі та інші монополії, право феодальної юстиції тощо), які зобов'язували особу тільки через посередництво землі, були засновані на самій землі і виникали в результаті її уступки, прикриваючись найчастіше феодальною формою, а в сутності являлися справжніми поземельними правами. Не було прийнято і будь-якого рішення

щодо захопленя землі, здійснюваних сеньйорами за рахунок сільських общин. Чи були ці общинні володіння уступлені сеньйорами, чи з глибокої давнини належали селянам? Відповідь на це питання Комітет не поспішав надавати.

Характерною рисою революції у Франції було об'єднання класових сил, провідна роль у якому належала буржуазії, яка під гаслом «Свобода, рівність, братерство» привернула на свій бік різні верстви населення, у тому числі і селян. Але як вбачається з Постанови Установчих зборів 4 серпня 1789 р., скасовуючи феодальний лад, представники буржуазії намагалися залишити свободу експлуатації.

Цей документ не знищив фактичні відносини між селянином і землевласником, забезпечивши останньому найбільш істотні права, у подальшому дозволивши селянам лише викуп. Терпець селян уривався. Після видання Постанови Установчих зборів 4 серпня 1789 р. вони очікували практичного її застосування. Що ж до сплати поземельної ренти, то селяни її сплачували і в 1789, і в 1790 рр. Що стосується найбільш значних сеньйоріальних прав, шампара і цензу, сеньйоріальної ренти, то їх скасування виявилось неможливим. Селянські повстання були єдиним виходом і являли собою більш небезпечне явище в силу кращої організованості. Селяни відмовляються сплачувати будь-що: «Ніхто не буде платити ренту, а хто заплатить, буде повішений». Які ж відповіді надавали Національні збори на енергійні та наполегливі вимоги села? Вони залишалися у полоні своєї системи і вперто зачинилися у ній. Першим їх рухом було прагнення захищати справу своїх рук, навіть за допомогою сили. А Феодальний Комітет пропонував органам самоврядування втілити у свідомість селян необхідність спокою та підкорення.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Алексіс де Токвіль. Давній порядок і Революція.: / З фр. пер. Г. Філіпчук. - К.: ЮНІВЕРС, 2000. – 224 с. – с.5.
2. Филипп Саньяк. Гражданское законодательство французской революции / Перевод с французского Ольги Андреевны Старосельской-Никитиной / Москва. – 1928. – 367 с.
3. Хрестоматія з історії держави і права зарубіжних країн. – Том II.: Навч. посіб. для юрид. вищих навч. закладів і фак.: У 2 т. / За ред. члена кореспондента Академії правових наук України В. Д. Гончаренка. – К.: Ін Юре. – 1998. – 608 с.
4. Матвеева Т.О. Французька революція 1789 – 1794 років / Юридичний науковий електронний журнал / Запорізький національний університет. – № 1. – 2017. – с. 14 – 17.
5. Л.Новак-Каляєва. Парадокси теорії та практики реалізації концепції прав людини: досвід Великої французької революції / Науковий вісник «Демократичне врядування». – 2012. – Вип. 10.
6. Чорна Л.В. Революція як спроба втілення суспільного ідеалу / Гуманітарний часопис. – 2016. – Вип. 2. – с.63 – 73.